

III. Murad'a Sunulan *Cihad-Nâme*'nin Müellifi Üzerine Bir İnceleme¹

A Research on The Writer Of Cihad-Nâme Which was Presented to III. Murad

SELAMİ TURAN*, FİLİZ DUMAN

*Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, 32260, Isparta, Türkiye
selamituran@sdu.edu.tr, Telefon +90 246 211 4058

Özet: Osmanlı Devleti'nde İslâmiyet'in yayılması için gayrimüslimlerle yapılmış cenkleri anlatan eserlere gaza-nâme, gazavat-nâme, fetih-nâme ve cihad-nâme adı verilmiştir. Osmanlı tarih yazıcılığının önemli ürünlerinden olan bu eserlerin büyük bir bölümü XVI. yüzyılda yazılmıştır. Yazımıza konu olan Barbaros Hayreddin Paşa'nın gazalarını anlatan *Cihad-nâme* adlı eser bu asırda kaleme alınmıştır. *Cihad-nâme*, Seyyid Muradî'nin *Gazavât-ı Hayrettin Paşa* adlı eserinden faydalanılarak yazılmış içerisinde manzum parçaların olduğu mensur bir eserdir ve III. Murad'a sunulmuştur. *Cihad-nâme*, Sâfi isimli bir müellife aittir. Müellif ile ilgili eserde ve kaynaklarda yeterli bilgi yoktur. Bu çalışmada Sâfi mahlaslı edipler araştırılmış, III. Murad döneminde yaşayan Sâfi mahlaslı altı edip tespit edilebilmiştir. Bu ediplerin kimler olduğu incelenmiş, ancak bu kişilerden I. Ahmed'in imamı olan, onun tarihini yazan şair Sâfi Mustafa Efendi hariç diğerlerinin tarih yazıcılığı gibi bir çalışması olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Üzerinde çalıştığımız eserin müellifi Sâfi Efendi ile *Zübdetü't-Tevârih*'in yazarı Sâfi Mustafa Efendi'nin aynı kişi olduğu düşüncesi iki eser arasındaki benzerlikler ve farklılıklar ortaya konularak ispat edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Fetih-nâme, Sâfi, Zübdetü't-Tevârih, Cihad-nâme, III. Murad, I. Ahmed.

Abstract: During the Ottoman Empire period, Muslims fought with non-Muslims for the spread of Islam and these wars were recorded in books of "Gaza-name, Gazavat-name and Jihad-name". A large part of these works, which are important products of Ottoman historiography were written in the XVI century. *Jihad-nâme* which is the subject of this study based on Barbaros Hayreddin Pasha's wars was written in this century. *Jihad-name* was presented to III. Murad and it was written in poetic and prose forms by using Seyyid Muradî's book of *Gazavât-ı Hayrettin Pasha*. *Jihad-nâme* belongs to an author named Sâfi. There is not enough information about the author neither in the book or other sources. The study is conducted to determine the scholars using the pseudonym, Sâfi, and it is found that there are six scholars using the pseudonym, Sâfi who lived in III. Murad's period. According to the research results, it is seen that none of these scholars have any study on history writing, except the poet Sâfi Mustafa Efendi who is the imam of Ahmad I and wrote about his history. It is thought that Sâfi Mustafa Efendi, the writer of *Zübdetü't-Tevârih*'s, and Sâfi Efendi, the writer of the book we are working on are the same person and this idea will be proved by showing the similarities and differences between two works.

Keywords: Fetih-nâme, Sâfi, Zübdetü't-tevârih, Jihad-nâme, III. Murad, I. Ahmed.

Giriş

Fetih sözcüğü genel olarak "Açma, açılma, kapalılığı giderme, yol gösterme, yardım etme, ihtilâfi halletme, hüküm verme ve zafer" anlamlarına gelmektedir (CANIM 2016: 40). Bir edebiyat terimi olarak ise kelime fetih-nâme adıyla kullanılmaktadır. "İslâm ve Türk-İslâm devletlerinde fethedilen beldeleri, kazanılan zaferleri haber veren mektup ve fermanlarla bu fetihleri anlatan tarihi eserlerin genel adı" şeklinde tanımlanan fetih-nâme, edebiyat tarihinde ise "...bir seferin başından sonuna kadar geçen olayları, bir şehrin, kalenin alınışı veya bir savaşın kazanılmasını" anlatan eserlere verilen addır (AKSOY 1995: 12/470-471). İlk örneklerine XV. yüzyılda rastlanan fetih-nâmeler manzum, mensur veya manzum ve mensur karışık olarak yazılmıştır. Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü adlı eserinde Mehmet Zeki Pakalın, Osmanlıda fetih-nâmelerin Türkçe, Arapça ve Farsça olarak yazıldığını ve bu eserlerin mukaddime bölümlerinin icabına göre mahal ve mevkiye münasip olarak âyet-i kerîme, hadis-i şerif ve Arapça hikemî cümlelerle süslediğini belirtmiştir (PAKALIN 2004: 1/614-615). Anlatımı güçlendirmek ve ifadeyi zenginleştirmek için fetih-nâmelerde alıntılanan âyet-i kerîme, hadis-i şerif ve Arapça hikemî cümleler, bazı fetih-nâmelerin mukaddime bölümlerinde bazı fetih-nâmelerin de tamamında iktibas edilmiştir.

¹ Bu yazı, Doç. Dr. Selami TURAN danışmanlığında yürütülen "Klasik Türk Edebiyatında Fetih-nâme Geleneği ve Sâfi Mustafa Efendi'nin Cihad-nâmesi: İnceleme-Metin" adlı doktora tez çalışması kaynak alınarak hazırlanmıştır.

Fetih-nâmelerin hangi dilde yazıldığı, yazılış amacı ve içeriği kadar önemli bir diğer husus da eserin kim tarafından yazıldığıdır. Tarihi birer vesika hükmünde olan fetih-nâmeler Osmanlıda sıradan insanlara asla yazdırılmaz, bunları kaleme alan kişilerin ya önemli bir ilim adamı ya da itibarlı bir şair olmasına özellikle dikkat edilirdi (CANIM 2016: 41). Çalışmamızın konusunu oluşturan *Cihad-nâme*'de “*İlḥāḫ-ı Yārān-ı Birāderān Berā-yı Terceme-i Fetḫ-i Cezāyiristān*” başlığı altında müellif, bu eserin yazılması için dostlarının çok ısrar ettiğini belirtmiştir. Kendisinin de Murad Han'ın namına lâyık bir şekilde Cezayir'in ve diğer beldelerin fethini yazmayı uygun gördüğünü söylemiştir. Adına *Cihad-nâme* dediği eserinin itibar sahipleri tarafından beğenildiğini ifade etmiştir (CİHAD-NÂME 24,958: 5b/6b).

***Cihad-nâme*'nin Müellifi Hakkında**

Sâfi Efendi *Cihad-nâme*'de Barbaros Hayrettin Paşa'nın deniz gazalarını kaleme almıştır. *Cihad-nâme*'nin muhtevasını teşkil eden Hayreddin Paşa, gerçekleştirdiği fetihlerle Akdeniz'in büyük bir bölümünde hâkimiyet kurmuş bir şahsiyettir ve dönemindeki birçok vakanüvisin de eserine konu olmuştur. Bu eserlerin önde gelenlerinden biri de Seyyid Muradî'nin *Gazavat-ı Hayrettin Paşa ve Fetih-nâme-i Hayrettin Paşa*² adlı hem mensur hem de manzum olarak ayrı ayrı yazdığı gazavatlardır. Hayrettin Paşa'yı konu edinen eserler sadece onun zamanında değil daha sonraki dönemlerde de müstensihler tarafından çoğaltılmıştır. XVI. yüzyılın ikinci yarısında Sâfi, Seyyid Muradî'nin Barbaros Hayrettin Paşa ile ilgili mensur eserini *Terceme-i Fethi Cezayiristān* diye tanımlayarak *Cihad-nâme*³ adı altında yeniden yazmıştır. Eserin adı zahriyesinde “*Tārīḫ-i Ḥayreddīn Paşa Merḥūm Raḫī'mehu'l-Mevlā*” şeklinde kayıtlıdır. Ayrıca eserin 1a sayfasında “*Cihad-nâme, Be-nām Sultān Murad Ḥān'a, Şāfīnūndür*” kaydı bulunmaktadır. Bu sayfada geçen “*Sāfīnūndür*” ifadesinden eserin Sâfi adında veya Sâfi mahlasını kullanan bir şahsa ait olduğu anlaşılmaktadır. Giriş bölümündeki bu ifadeden sonra müellifin adı beş yerde daha geçmektedir (CİHAD-NÂME 24958: 2b/5a/72b/144a/161a). Sâfi'nin isminin geçtiği bu yerler eserin nazım bölümleridir. Nesir bölümünde müellifin ismi zikredilmemiştir. *Cihad-nâme*'nin başında Allah'a hamd bölümünün altıncı beytinde geçen Sâfi ismi, ayrıca eserin sonunda da “*Hâtimetü'l-kitab*” başlığı altındaki nazmın yirmi yedinci beytinde yer almaktadır:

Dergehinde oldı ankalar meges

Evce-pervāz itme Şāfī sūy-ı bī-kes (vr. 1b)

Şāfī-i dā'ī faḫīr gider seniñ

Dergāhında bir esīr gider seniñ (vr. 160a)

Barbaros Hayreddin Paşa'nın Cezayir üzerine yaptığı fetihlerden bahseden *Cihad-nâme* adlı eser, İngiltere Millî Kütüphanesi Yazma Eserler Kataloğu'nda bulunmaktadır. Lord Aberden, bahsi geçen katalogda *Cihad-nâme*'nin müellifi olarak Sultan I. Ahmed'in imamı ve vakanüvisi, H. 1025/M. 1616'da vefat eden Mustafa Sâfi Efendi olabileceğini ifade etmiştir. “*He is probably identical with a Sâfi (Mustafa Sâfi Efendi), who was preceptor to Sultan Ahmed I, wrote a history of his reign, and died A.H. 1025.*” (ABERDEN 1888: 61). Katalogda geçen “muhtemelen” ifadesi *Cihad-nâme*'nin yazarının başka bir Sâfi olma ihtimalini de akla getirmektedir. Ayrıca *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri* adlı çalışmasında Franz Babinger de Mustafâ B. İbrâhim (SÂFÎ) maddesindeki birinci dipnotta *Cihad-nâme*'nin yazarı olan Sâfi ile I. Ahmed devri olaylarının kaydedildiği *Zübdetü't-Tevâriḫ* adlı eserin müellifi olan Sâfi'nin aynı şahıs olma ihtimalinin bulunmadığını beyan etmiştir (BABINGER 1992: 162). Gerek katalogdaki “muhtemelen” ifadesi ve gerekse Babinger'in eserinin

² Seyyid Muradî'ye ait olan *Fetih-nâme-i Hayrettin Paşa*, Topkapı Revan Kütüphanesi, No: 1291'de; *Gazavat-ı Hayrettin Paşa* adlı eseri de İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, No: 2639'da kayıtlıdır.

³ Sâfi'nin *Cihad-nâme* adlı eseri Londra, British Museum, No: 24,958'da kayıtlıdır.

dipnotundaki söylemi *Cihad-nâme*'nin müellifinin Sâfi adında veya Sâfi mahlasını kullanan başka bir müellif olabileceğini akıllara getirmiştir.

Cihad-nâme mensur olmakla birlikte içerisinde manzum parçaların olduğu bir eserdir. Müellif, Murâdî'nin *Gazavât-ı Hayreddin Paşa* adlı mensur eserinin bir tercümesi mahiyetinde olan *Cihad-nâme*'ye beyitler, mesneviler, rubailer, nazımlar eklemiştir. Bundan dolayı Sâfi mahlaslı şairlerin de eserin yazarı olabileceği düşünülmüştür. Sâfi mahlaslı şairler ile ilgili kaynaklar tarandığında on sekiz adet şairin bu mahlası kullandığı tespit edilmiştir (İPEKTEN vd. 1988: 412-414). Tespit edilen bu şairler içerisinde ölüm tarihleri belirtilen üç şair padişah III. Murad döneminden önce vefat etmiştir. Bu şairlerden ilki XV. yüzyılda II. Murad devrinde yaşamıştır. Bursalı olan şair aynı zamanda nakkaştır (TDEA 1990: 7/414). Sâfi mahlaslı olan diğer şairin asıl adı Ahmet'tir. M.1532'de Mısır'da vefat etmiştir. Bir başka kaynakta da şairin M. 1529'da vefat ettiği bilgisi verilmiştir (İPEKTEN vd. 1988: 410; TDEA 1990: 7/412). III. Murad döneminden önce yaşamış Sâfi mahlasını kullanan son şair Cezerîzâde Kasım Paşa'dır. Edirneli olan şair M. 1543'te Bursa'da vefat etmiştir (İPEKTEN vd. 1988: 411; TDEA 1990: 7/413). Bu üç şairimizin dışında Sâfi mahlasını kullanan dokuz şairin ise XVII, XVIII ve XIX. yüzyıllarda yaşadıkları tespit edilmiştir. Bu şairlerden XVII. yüzyılda yaşamış olan Serezli Sâfi, 1688'de vefat etmiştir (TDEA 1990: 7/412; TEZKİRE-İ ŞUARÂ-YI MEVLEVİYYE 2000: 312-313). Sâfi mahlaslı bir diğer şair de Atinalı Celal Ali Dede'nin oğlu olan Sâfi Musa Dede'dir. M. 1681'de Trablusşam'da doğmuş, M. 1744 'de de İstanbul'da vefat etmiştir (İPEKTEN vd. 1988: 411; TDEA 1990: 7/413). XVIII. yüzyıl şairi Manastırlı Sâfi Murtaza Efendi ise III. Mustafa devrinde vefat etmiştir (TDEA 1990: 7/413). III. Murad devrinden sonra yaşamış bir diğer şair de Diyarbakır doğumlu Sâfi Mustafa Efendi'dir. Mutasavvıf bir şair olan Sâfi Mustafa, M. 1846'da Bolu'da vefat etmiştir (İPEKTEN vd. 1988: 411; TDEA 1990: 7/414). Sâfi mahlaslı XIX. yüzyıl divan şairi Safiyeddin Mustafa Bey İstanbul doğumludur. Müderrislik görevinde bulunmuş olan şair M. 1895'te vefat etmiştir (TDEA 1990: 7/414). M. 1862 Yanya doğumlu olan Üsküdarlı Sâfi Mustafa Bey, zabıt kâtipliği yapmış ve İstanbul'da ikamet etmiştir (TDEA 1990: 7/413). Bir divan sahibi olan Sâfi Hacı Abdullah, M. 1809 Kerkük doğumludur. Şair M. 1898'de vefat etmiştir (TDEA 1990: 7/412). *Câm-ı Muzaffer* adlı bir şerh yazan Sâfi Ahmed Çelebi, M. 1824-1873 yılları arasında yaşamış divan şairidir (İPEKTEN vd. 1988: 412; TDEA 1990: 7/412). III. Murad devrinden sonra yaşamış olan Sâfi mahlaslı son şair ise Mutasarrıf İbrahim Bey'in oğlu Sâfi Ahmed Bey'dir. Şair M. 1925'te vefat etmiştir (TDEA 1990: 7/412). Vefat tarihleri ve yaşadıkları dönem dikkate alındığında III. Murad dönemi öncesi ve sonrasında yaşayan bu on iki şairin *Cihad-nâme*'nin müellifi olabileme ihtimali yoktur.

III. Murad döneminde yaşadığı düşünülen altı şairden ilki *Fâizî* (ZÜBDETÜ'L-ES'ÂR 1997: 369-370) ve *Riyâzî* (RİYÂZÜ'Ş-ŞUARÂ 2017: 201-202) tezkireleri ile *Sicill-i Osmânî*'de (SÜREYYA 1996: 1431) adı geçen Veziriazam Ayas Paşa'nın azledilmiş kölelerinden birinin oğlu olan ve M. 1589'da vefat eden Sâfi'dir. Bu kaynaklara göre bahsi geçen Sâfi, Tımar tezkireciliğinde⁴ bulunmuştur ve Bağdatlı Ruhî vefatına tarih düşmüştür. Hakkında başka bir bilgi yoktur. 21 yıl süren III. Murad döneminin tamamında yer alamayan ve tarih yazıcılığı hakkında bilgi verilmeyen şairin *Cihad-nâme*'nin müellifi olabileme ihtimali zayıftır.

XVI. yüzyılda yaşamış Sâfi mahlaslı şairlerden bir diğeri ise, Attarzâde sanıyla tanınan ve Edirneli olduğu bilinen Sâfi'dir. Bu şair hakkında sadece Ahdî Tezkiresi'nde bilgi bulunmaktadır (AHDÎ VE GÜLŞEN-İ ŞUARÂSİ 2005: 391). Sadeddin Nüzhet Ergun ise, ünlü *Kerbela Mersiyesi*'nin bu şahsa ait olduğunu düşünmektedir (ERGUN 2017: 282). *Kerbela Mersiyesi*'nde anlatımın güçlü olması, kullanılan üslup ve ahenk, şiiri sevdirmiş ve böylece şiir mersiye türünün en çok okunan örneklerinden biri olmuştur (TURAN VE AKGÜL 2012: 40). *Gülşen-i Şu'arâ*'da Ahdî, Sâfi'ye ait herhangi bir eserden bahsetmezken Alevî, Bektaşî şiirleri üzerine araştırmalar yapan yazar İsmail Özmen, Sâfi'nin bir divanı olduğunu beyan etmiştir. Ayrıca şiirlerinden hareketle onun Alevîliğin kollarından birine mensup olabileceğini söylemektedir (ÖZMEN 1998: 521). Şairin tarih yazıcılığı hakkında eserlerde herhangi bir bilgi verilmemiştir.

Gülşen-i Şu'arâ adlı eserinde Ahdî, XVI. yüzyıl şairlerinden İstanbul doğumlu ve Sâfi mahlaslı bir başka isimden söz eder. Bahsi geçen Sâfi, Abdülganî Efendiye danışman olmuş ve Şirvan seferine katılmış daha

⁴Tımar Tezkiresi: "...XVI. yüzyılda merkezden tımar tevcih edildiğinde öncelikle sadrazam buyruktusu gerekir ve buyruldu ruûs defterlerine işlenirdi. Tımar tasarruf edecek kişiye buradaki kayda göre tahvil hükmü verilip bulunduğu beylerbeyliğe gönderilir, beylerbeyinden alınacak tezkireden sonra Defterhâne'deki rûznâmçe defterlerine işlenerek berat tezkiresi verilir; bu tezkire ile merkezden berat alınıp tımarın kesin tasarrufu sağlanırdı (Ahıskalı 2010: 39/441)."

sonra da kendisine tımar verilmiştir. Arapça ve Farsça ilimlerinde iyi olduğu bilgisi Ahdî tarafından beyan edilmiştir (AHDÎ VE GÜLŞENÎ ŞU'ARÂSİ 2005: 390). Şirvan seferine katılmış olmasına rağmen herhangi bir tarih yazıcılığından bahsedilmemiş olması Sâfi mahlaslı bu şairin de *Cihad-nâme*'nin müellifi olabilme ihtimalini zayıflatmıştır. Ayrıca Sâfi, Muhîti Efendi'nin naibi olarak Erzurum'da ikamet etmiştir (AHDÎ VE GÜLŞENÎ ŞU'ARÂSİ 2005: 390-391). *Cihad-nâme*'nin III. Murad'a sunulduğu düşünüldüğünde adı geçen Sâfi'nin saraydan uzak olduğu görülmüştür.

Tezkireler içerisinde sadece Fâ'îzi'nin *Zübdetü'l-Eş'âr*'ında zikredilen mürettep bir divan sahibi olduğu belirtilen Sâfi mahlaslı bir şairden bahsedilmiştir. Bergamalı olduğu ve asıl adının Ahmet olduğu ifade edilmiş, babasının adının da Karaca Ahmet olduğu bilgisi verilmiştir. Şaire ait bir beyit de tezkirede yer almıştır (ZÜBDETÜ'L-EŞ'ÂR 1997: 370). Şair hakkında başka herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

Divan şairleri içerisinde ölüm tarihi M. 1665 olan Sâfi mahlaslı bir şair daha yer almaktadır. *Safâyî* (TEZKİRE-İ SAFÂYÎ 2005: 341) ve *Arif Hikmet* (TEZKİRE-İ ŞU'ARA ARİF HİKMET 2014: 98) tezkirelerinde ve *Sicill-i Osmânî*'de (SÜREYYA 1996: 1431) değinilen şair Müstakim-zâde'ye göre Yenişehir Fenerli, Safâyî'ye göre Boluludur (İPEKTEN vd. 1988: 410-411). Hakkında daha çok bilgiyi Safâyî vermiştir. Safâyî'ye göre marifet sahibidir. XVI. asrın şuarasındandır. Tezkirede bir de şaire ait iki beyitlik nazım verilmiştir (TEZKİRE-İ SAFÂYÎ 2005: 341). Ancak bu şairin ölüm yılı M. 1665'tir. III. Murad, M. 1574-1595 tarihleri arasında hükümdarlık yapmıştır. Bu tarihler göz önüne alındığında şairin III. Murad döneminde eğer hayattaysa *Cihad-nâme*'yi yazıp padişaha sunacak kadar tecrübe sahibi olduğu hususunda akıllarda soru işareti oluşmuştur. Bu durum *Cihad-nâme*'nin müellifinin bu şairin olabileceği ihtimalini de zayıflatmaktadır.

Tezkireler, *Sicill-i Osmânî* ve *Şakaik-i Numaniye*'ler tarandığında Sâfi mahlasıyla zikredilen şairlerin çoğunun III. Murad döneminin öncesinde veya sonrasında yaşadıkları tespit edilmiştir. Bu nedenle bu şairlerin *Cihad-nâme*'nin müellifi olabilme ihtimali yoktur. Diğer altı şairden beşi III. Murad döneminin tamamında yer almamışlardır. Ayrıca bu şairlerin herhangi bir tarih yazıcılığının olmaması, başka eserlerinin bulunmayışı *Cihad-nâme*'nin müellifi olabilme ihtimallerini azaltmıştır. Bu şairler içerisinde sadece M. 1589'da vefat eden Attar-zâde lakabıyla bilinen Sâfi, uzun süre İstanbul'da ikamet etmiştir. Şairin İstanbul'da bulunması padişaha yakınlığı açısından önemlidir. Ancak şair, III. Murad'ın hükümdarlığının bir kısmında bulunmuştur ve herhangi bir tarihçi yönü olduğu hakkında bilgi verilmemiştir. Bu durum da Attar-zâde'nin *Cihad-nâme*'nin müellifi olabilme ihtimalinin oldukça az olduğunu göstermiştir.

Kaynaklarda III. Murad döneminde yaşamış olan altı şairden sonuncusu ise *Zübdetü't-Tevârih*'in yazarı ve I. Ahmed'in imamı olan Sâfi Mustafa Efendi'dir. Doğum tarihi tam olarak bilinmeyen Sâfi Efendi, Makedonya'nın Horpışte nahiyesindedir. Hem tarihçi hem de şair olan Sâfi Mustafa, İstanbul'da ikamet etmiş, Cerrah Mehmed Paşa Camii'ne imam olmuştur. Sesinin güzelliği nedeniyle I. Ahmed'in imamlığına getirilmiştir. Padişahın emriyle Hoca Sadeddin'in *Tâcü't-Tevârih*'ine *Zübdetü't-Tevârih* adlı zeyli yazmıştır. Ayrıca Sâfi Efendi'nin *Celâl ü Cemal* adlı mesnevisi ve *Vesiletü'l-vusûl ila mahabbeti'r-Resûl* adlı başka bir eseri daha bulunmaktadır. Şair ve tarihçi olan Sâfi Efendi, M. 1616'da İstanbul'da vefat etmiştir (TDEA 1990: 7/413). Sâfi Mustafa Efendi'nin III. Murad döneminde yaşamış olması ve *Cihad-nâme*'ye benzer bir şekilde yazılan *Zübdetü't-Tevârih* isimli eseri onun *Cihad-nâme*'nin yazarı olan Sâfi Efendi olabileceği ihtimalini akıllara getirmiştir. Bu bağlamdan hareketle aşağıda *Zübdetü't-Tevârih* ile *Cihad-nâme* üslup bakımından mukayese edilmiştir.

Padişah I. Ahmed'in İmamı Sâfi Mustafa Efendi ve *Zübdetü't-Tevârih* ile *Cihad-nâme*'nin Üslup Benzerliği

İngiltere Millî Kütüphanesi Yazma Eserler Kataloğu'nda *Cihad-nâme*'nin müellifinin Mustafa Sâfi Efendi olabileceği belirtilmiştir. Ağâh Sırrı Levend de *Gazavât-nâmeler ve Mihaloğlu Ali Beyin Gazavât-nâmesi* adlı eserinde katalogdaki bilgiyi tekrar etmiş ve eserin müellifi olarak Mustafa Sâfi Efendi'yi göstermiştir (LEVEND 2000: 75). Yapılan araştırmalara göre de eserin müellifinin Mustafa Sâfi Efendi olma ihtimali oldukça yüksektir. Öncelikle *Cihad-nâme* Barbaros Hayreddin Paşa'nın gazalarından bahseden Kanuni Sultan Süleyman dönemi içerisinde yer alan Osmanlı tarihi ile ilgili bir eserdir. *Cihad-nâme*'nin müellifinin tarihî bilgisinin olması önemlidir. Mustafa Sâfi Efendi, kaynaklarda Osmanlı tarihçisi olarak geçmektedir

(KÜTÜKOĞLU 2008: 35/471; TDEA 1990: 7/413). Sâfi'nin tarihçiliği özellikle onun I. Ahmed'in emri ile Hoca Sadeddin'in *Tâcü't-Tevarih* adlı eserine *Zübdetü't-Tevarih* adlı iki ciltlik bir zeyil yazmış olmasından gelmektedir. Bu eserde Sâfi, I. Ahmed'i ve dönemindeki olayları anlatmıştır. Franz Babinger ve Bursalı Mehmed Tahir (BABİNGER 1992: 162; TAHİR 1975: 134), Mustafa Sâfi Efendi'nin Hz. Âdem'den zamanına kadar gelen özet bir tarih kitabı da yazdığını belirtmiştir. Ancak *Mir'atü't-Tevarih* adlı bu kitabın son sayfalarında yer alan "*Nakil-i sarîh ve müellif-i sahîh Ahmed Safî'nin rivayet-i tashihidir...*" ifadesi eserin Mustafa Sâfi'ye ait olmadığını göstermektedir (MUSTAFA SÂFİ 1993: 22).

Mustafa Sâfi Efendi fetihlere katılmış bir tarihçidir. "*Mustafa Efendi, Zübdetü't-Tevarîh'in I. cildi sonunda Eğri seferini müteâkıb III. Mehmed vekayı'ini hulâsa ederken, kendisinin, ecdâdı gibi Rumeli eyâleti'nde vezâif-i cihad olan ze'amete tasarruf edip müteferrikalıkla vezîriâzam İbrahim Paşa ile birlikte Budin'den Estergon'a uzayan harekât ile Kanije'nin fethini müteâkıb, ihdâs edilen câmide Cuma hutbesi okuyub va'z ve duâ hizmetini edâ ettiğini belirtiyor* (KÜTÜKOĞLU 1994: 17)." Eğri ve Kanije seferlerine katılan Sâfi, fetih öncesi yapılan hazırlıkları, fetih ortamını ve sonrasını gözlemlemiş bir tarihçidir. Bu durum, onun tarihî eserlerini yazarken aşına olduğu durumları dile getirmesi açısından önem arz etmektedir. Sâfi Mustafa Efendi, Eğri ve Kanije seferlerine *Cihad-nâme*'nin yazılışından sonra katılmıştır. Çünkü *Cihad-nâme* III. Murad döneminde yazılmış, bu seferler ise III. Mehmed zamanında gerçekleşmiştir. Ancak Sâfi'nin bu seferlere katılması onun tecrübeli bir vakanüvis olduğunu göstermektedir. Bunda III. Murad döneminde kendisini devlet ricaline ispat etmiş olmasının da önemi vardır. Sâfi'nin III. Murad'a *Cihad-nâme*'yi sunmuş olması onun devlet yönetimi ile ilişkileri olan iyi bir vakanüvis olduğunu işaret etmektedir.

Mustafa Sâfi Efendi'nin *Cihad-nâme*'nin müellifi olabileceğini gösteren bir diğer özelliği ise onun *Celâl ü Cemâl* adlı eseridir. Sâfi bu eseri, I. Ahmet'in isteği üzerine Farsçadan tercüme etmiştir. Farsça bir eserin tercümesini Hâfız Ahmed Paşa Mustafa Sâfi'nin yapabileceğini belirtmiştir (ZÜBDETÜ'T-TEVÂRİH 2003: XXIV). Bu durum Sâfi'nin iyi düzeyde Farsça bildiğini göstermektedir. *Cihad-nâme*'de de Sâfi Efendi, eserin gerek nesir gerekse nazım bölümlerinde Farsça kelime ve tamlamaları oldukça iyi kullanmıştır. Ayrıca *Cihad-nâme*'de Farsça beyitler de yer almaktadır. Eserde müellif, Tunus'daki halkın düşman askerleriyle işbirliği yapıp Hayrettin Reis'e ihanet ettiği olayları anlattığı bölümde Farsça beyite yer vermiştir. Gelecek olan âfetten emin olmak gerektiğini, sonunda kötülüğün ya da mükâfatın olacağını öğütleyen beyit konuyla alakalı olarak müellif tarafından esere yerleştirilmiştir: "...ahâliyi İslâma ol bed-fercâmlar itdügü hıyânet için mükâfat.

Beyt:

Çü bed gerdî mebâş emîn zî-âfat

Bedîrâ hem bedî bâ-şed mükâfât' (CİHAD-NÂME 24,958 vr. 117a)

Sâfi Efendi *Cihad-nâme*'nin başka bölümlerinde "*Her an küçükle büyük kavga halindedir, çünkü herkes pusudadır.*" mealindeki Farsça mükerrer beyiti eserine yerleştirmiştir:

Her ân kih-ter ki bâ-mih-ter-i sitized

Çenan âfend ki her kez ne hîzed (CİHAD-NÂME 24,958 vr. 13a/54b)

Ayrıca Mustafa Sâfi Efendi, Ebu Na'im İsfahânî'nin *Kitâbü'l-İsti'âb fi Ma'rifet'i-Ashâb* isimli Arapça eserinin tercümesini, Sultan I. Ahmed'in isteği üzerine yapmaya başlamış, ancak "ha" harfine kadar gelebilmiş, tamamlayamadan vefat etmiştir (ZÜBDETÜ'T-TEVÂRİH 2003: XXV). Padişahın tercümesini istediği Arapça bir eserin çevirisinin Sâfi Efendi'ye verilmesi onun iyi düzeyde Arapçaya vâkıf olduğunu göstermektedir. *Cihad-nâme*'nin müellifi Sâfi de eserde oldukça fazla Arapça kelime, tamlama ve cümleler kullanmıştır. Ayrıca Arapça beyitler de eserde yerini almıştır. "*Belalar seni bunalttığına hemen Elem Neşrah suresini düşün. Bir zorluğun iki kolaylık arasında durduğunu düşün ve ferahla!*" mealindeki Arapça beyit anonimdir. Bu beyiti Sâfi Efendi eserinin iki yerinde kullanmıştır:

İzā dāḡat bike'l-belvā fe-fikri fī Elem Neşrāh

Fe 'usran beyne yusrin izā fekkertehā fefrāh (CİHAD-NÂME 24,958 vr. 85b/120b)

Müellifin Arapça ve Farsça bilgilerini gösteren yukarıdaki izahlardan sonra *Cihad-nâme*'nin Mustafa Sâfi Efendi'ye ait olabileceğine dair en önemli emare muhakkak ki onun tarih eseri *Zübdetü't-Tevârih*'dir. Padişah I. Ahmet'in emri üzerine yazılan ve I. Ahmed dönemini anlatan eserin yazılış biçimiyle *Cihad-nâme*'nin yazılış biçimi aynıdır. Her iki eser de nazım ve nesir karışık olarak yazılmıştır. Sâfi Efendi, *Zübdetü't-Tevârih*'te “nazm, beyt, mısra', kıt'a, mesnevi, şi'r” gibi başlıklar altında şiirlerini kaleme almıştır. *Cihad-nâme*'nin yazarı Sâfi Efendi de aynı başlıklar altında nesrin öncesinde ve sonrasında şiirlerini yazmıştır.

“(…) *Hemişe ol pâdişâh-ı dîn-penâh ve şehin-şâh-ı İskender-sipâh hazretine dîn ü devletde kemâl ve milk ü milleti itmâm ü ikmâl müyesser ola.*

Nazm

İlâhî pâdişâh-ı dîn ü devlet

Ola taht-ı se'âdetde selâmet

Bula anuñ vücûdîle hemişe

Kemâl-i bî-zevâli milk ü millet

li'İlâhî'l-hamdü ve lehü'l-minnetü ve 'ş-şükr ki, hâlâ taht-ı salṡanatda mekîn ve şadr-ı hılâfetde câ-nişîn olan pâdişâh-ı bâ-temkîn (...)'” (ZÜBDETÜ'T-TEVÂRIH 2003: 20-21).

Zübdetü't-Tevârih'in yukarıya alınan bölümünde Sâfi, eserinin nesir bölümünün öncesinde ve sonrasında konuyla alakalı olarak şiirini “nazm” başlığı altında kaleme almıştır. Örnekte görüldüğü üzere şiirde ve nesirde aynı kelimeler tekrar edilmiştir. Nesir bölümünde zikredilen “*hemişe, milk, millet, dîn ü devlet ve kemâl*” kelimeleri aynen şiirde de kullanılmıştır. Bu üslup biçimi *Cihad-nâme*'de de görülmektedir:

“(…) *ve fevc ender mevc seyl-i bārān-ı küh-sār ve mevc-i deryā-yı kaṡre-bār her deşt-i dere vü diyār 'asker-zār olup, ve bir cânibden Hayreddin Re'is daḡî ān u meḡāziyān ile 'Arabuñ 'askerünün vefret ü keşiri bahreyn mişal guyiyā bir baḡr-i pür-ḡabāb pür-şāḡrada çalkānup*

Beyt

Çalkānup şāḡrada 'asker fevc fevc

Cūşa geldi baḡr aşup urdı mevc

Yemîn ü yesār şaḡ ve şol mücāhidan kerāmet-kār ile pür-ender-pür bir niçe fersaḡ miḡdar müzāḡeme-i ḡuyül ve cemaḡ şāḡrā-i ma'ḡudda māl-ā-māl olup 'alā külli ḡāl bir nāḡiyede mülāḡat olup...'” (CİHAD-NÂME 24,958 vr. 63a)

Cihad-nâme'den alınan yukarıdaki örnekte *Zübdetü't-Tevârih*'te olduğu gibi nesirle alakalı olarak müellif şiirini nazmetmiştir. Nesir bölümünde anlatılan konu nazımla da ifade edilmiştir. Nesirde geçen “*fevc,*

⁵ Alıntılar, İbrahim Çuhadar'ın hazırladığı “*Mustafa Sâfi'nin Zübdetü't-Tevârih'i*” adlı çalışmaya sadık kalınarak yapılmıştır.

mevc, asker, bahr, sahra ve çalkanıp kelimeleri aynen şiirde de tekrar edilmiştir. Bu durum Sâfi Mustafa Efendi'nin üslûbunu göstermektedir. Her iki eserde de üslup aynıdır.

Mustafa Sâfi Efendi, *Zübdetü't-Tevârih*'teki şiirlerinde atasözlerini kullanmıştır:

Dost nâ-dân olsa yeğdir 'âkiliñ düşmanlığı

Câhiliñ medh itmesinden 'âlimin yeg yermesi (ZÜBDETÜ'T-TEVÂRIH 2003: XL)

İkinci beyitte görüldüğü üzere “Cahilin medh etmesindense âlimin yermesi yeğ”dir atasözü Sâfi tarafından şiirde kullanılmıştır. *Cihad-nâme*'nin müellifi Sâfi de aynı şekilde atasözlerini şiirlerinde kullanmıştır:

Deñize iyilik it bul 'âli-şanlığ

Balık bilmezse bilür âni Hâlîğ (CİHAD-NÂME 24,958 vr. 17b)

Sâfi, beytinin ikinci mısrasında “İyilik et, denize at; balık bilmezse Hâlîk bilir” atasözünü kullanmıştır. Her iki eserdeki örneklerde görüldüğü üzere, iki eserin müellifinin üslûp benzerliği atasözlerinin şiirde kullanılmasında da kendisini göstermiştir.

Zübdetü't-Tevârih'in şiir bölümlerinde Sâfi Efendi duayı şiir ile bütünleştirmiştir. *Zübdetü't-Tevârih*'i günümüz Türkçesine transkribe eden ve eser üzerinde inceleme yapan İbrahim Hakkı Çuhadar'a göre de Sâfi, duayı nazımla ifade ederek, bu güzel örneklere eserinde yer vermiştir:

İlâhî ol şeh-i devrânı her dem

İrişdür luğfile bîr ü nevâle

Vücûd-ı pâkini pâyende eyle

Muğârin eyle lutf-ı lâ yezâle

Mu'ammer ola zâtı devlet ile

Ola 'ömri şad u pencâh sâle (ZÜBDETÜ'T-TEVÂRIH 2003: XL- XLI)

Eserdeki nazımlarda yer alan bu kullanım şekli *Cihad-nâme*'de de görülmüştür. Sâfi eserinde yer yer Allâhu Teâlâ'ya kendisi için veya padişahın selameti için dualar etmiştir. Ayrıca Sâfi Efendi, Hayreddin Reis'in gazalara çıkmadan önce muzaffer olabilmek için ettiği dualara da eserinde yer vermiştir. Müellif, gerek kendisinin gerekse Hayrettin Reis'in dualarını *Cihad-nâme*'de nesirle ifade ettiği gibi bu yakarışları nazım ile de yapmıştır:

Hudâyâ cümleñiñ şâhı rağîmsin

Çuluñuñ her günahına kerîmsin

Ƙuluñ her kâr ‘ıŝyân u haşadır

Ki ŝâhânıñ iŝi luř u veķadır

Seniñ her kâr ey sułřân-ı a‘zam

Cihan içinde maķbûl u müsellem

Kerem kıl kılma âhır demde mezmûm

Umarız idesin ‘afvuñla merhûm

Habibiñ fahr-i ‘âlem hürmetiçün

Cemi‘î evliyâññ ģurbetiçün (CİHAD-NÂME 24,958 vr. 69a)

Sâfi Efendi *Cihad-nâme*’de her ne kadar bir fethi anlatsa da aralarda kaleme alınan nazımlar eserin sıkıcılığını gidermiş, anlatıma akıcılık kazandırmış ve olayların akılda kalmasını kuvvetlendirmiştir. İspanya kralının Hayreddin Reis karşısında aldığı yenilgilerden dolayı içinde bulunduğu hâli nesir bölümünde tasvir eden müellif, üç beyitlik “Tesliyet” başlıklı nazımıyla da kralın içinde bulunduğu durumu mısralara dökmüştür:

Tesliyet

Dediler kim ey ģrâl-ı nâm-dâr

‘İŝ u ‘ıŝret ile oluğla kâm-kâr

Derd yokdur kim devâsı olmaya

Gam mı vardır kim ŝafâsı olmaya

Çün ecelden ģayrunuñ dermâni var

Hâtır hân niçün ola teng u târ (CİHAD-NÂME 24,958 vr. 86b)

Zübdetü’t-Tevarih ile *Cihad-nâme*’nin müellifinin aynı Sâfi olduğunun kanıtı ve iki eser arasındaki en önemli ortak noktalardan bir diğeri de eserlerde âyet ve hadislerin sıklıkla kullanılmış olmasıdır. İbrahim Hakkı Çuhadar’a göre Sâfi Efendi, olayları anlatırken ifadeyi güçlendirmek, zenginleştirmek ve konuyu desteklemek, delillendirmek amacıyla âyet ve hadisleri kullanmıştır (ZÜBDETÜ’T-TEVÂRİH 2003: LXII). *Zübdetü’t-Tevarih*’te tespit edilen bu durum *Cihad-nâme* için de geçerlidir. Eserde konuyla bütünlük arz eden âyet ve hadisler *Cihad-nâme*’yi zenginleştirmiş ve anlatılanları desteklemiştir. Her iki eserde de bazen âyetin tamamı metne alınmış bazen de âyet bölünmüştür, sadece birkaç kelimelik kısım eklenmiştir. *Zübdetü’t-Tevarih*’te ve *Cihad-nâme*’de büyük bir ustalıklarla âyetler ve hadisler nesrin içerisine yerleştirilmiştir. Âyetler cümlenin bir

devamı şeklinde alınmıştır. *Cihad-nâme*'de mü'minlerin din kardeşliği anlatılırken konuyla ilgili âyet-i kerîme cümlelerin devamı şeklindedir. "(...) eger biz hıfz u harâset itmekde ma'zûr olursağ ol vaqt sizler hâzır olup din kardaşlığı idesiz ki **inneme'l-mu'minûne ihvetür** der bu kadar imarâtûn hıfz u harâseti 'alâ ahsenü'l-hâl muqarrerdür (...)" (vr. 68a). *Cihad-nâme*'de Tunus Beyi İbnü'l Kadî'nin Müslümanlar arasına nifak sokmak için yaptığı çalışmalar anlatılırken "...insanların kalplerine ...gizlice vesveseler soğan insanlardan ve cinlerden..." (KUR'AN YOLU MEALİ 2014: 604) mealindeki Nas Süresi'nin dört, beş ve altıncı âyetleri ve "Fitne uykudadır, uyandırana Allah lanet etsin" anlamındaki hadis-i şerîf cümleye eklenmiş ve konu delillendirilmiştir. "(...) kendüñün ol mertebe kuvvet-i kâhiresi yoğdur ki muqâbelede aña bir nesne eş'âr ide ve meger bir zü'l-kudrete ve şâhîb-i haber u şiddet kimesne ba'îş tahrîk şerr ü şür **el-fitnetüa'imetün ve men eykazâhe le'anehullâh**⁷ ile menfûr olup memleket balına zenbûr şerr u şür üşürüp ve iki nâm-dâr-ı serdârı birbirine düşürüp **vasvâsî'l-ğannas fi şuduri'n-as min 'el-cinneti ve 'n-nâs** sıfatıyla muttasıf olup katl-i nefis beğayr-ı hağka bâdî olmağ dilerdi(...)" (vr. 48b)

Zübdetü't-Tevârih'te müellif Sultan Ahmed Camii'nin yapımını anlatırken cami yaptırmanın faziletini anlatan âyet ve hadislere yer vermiştir: "(...) Hâlâ ber-sebil-i icmâl menâkıb-i şerîfeleri hılâline bu vech üzere idhâl olunur ki, se'âdetlü pâdişâh-ı 'âlî-câh o şeh kim dîne oldur şimdi mesned nighê dârende-i şer'-i Muğammed abun nâm-ı şerifi 'âlem içre şehin-şâh-ı cihân Şulğan Ağmed eñâle'llâhü te'âlâ beğâhü ve medde fi 'ömrîhî ve ebğâhü hazretleri kuvvet-i dîn ü imân ve şalâbet-i yakîn ü îkânlarına **"innemâ ya'müru mesâcide'llâhi men âmene bi'llâhi ve'l-yevmi'l-âğuri"** mazmûn-ı şerif-i ile istidlâl **"ve men benâ li'llâhi mesciden bena'llâhü lehü beyten fi'l-cenneti"** şart u cezâsı siyâğında olan meşûbeî iğr'azda istibdâd ü istiklâl veçhi üzere teksîr-i 'ibâdât-ı 'âbidîn ve tevfir-i tâ'ât-i cemâ'at-i sâcidîn kaşdı ile ecdâd-ı salţanat-nejâdları işrine iktif'a ve eslâf-ı 'adâlet-nihâdları işvesine iktidâ idüb,...)" (ZÜBDETÜ'T-TEVÂRİH 2003: 47). *Zübdetü't-Tevârih*'ten alınan yukarıdaki örnekte Sâfi Efendi, Tevbe süresi on sekizinci âyetin baş kısmına eserinde yer vermiş, âyetin tamamını eserine almamıştır. Âyet-i kerîme "Allah'ın mescidlerini ancak Allah'a ve âhiret gününe inanan .....kimseler imar edebilir." (KUR'AN YOLU MEALİ 2014: 188) mealindedir. Aynı bölüme alınan hadis-i şerîf de "Kim, kendi malından Allah rızası için bir mescid bina ederse Allah da ona cennette bir ev bina eder." (CANAN 1993: 17/5) mealindedir. Görüldüğü üzere Sâfi Efendi, kullandığı âyet ve hadisleri tamamen konuya uygun bir şekilde eserine yerleştirmiş ve nesrini zenginleştirmiştir.

Sâfi Efendi, *Zübdetü't-Tevârih*'te âyet-i kerîmeleri sadece nesirde kullanmamış aynı zamanda nazmında da âyetlere yer vermiştir. Beyitteki bir mısra tamamen âyetten oluştuğu gibi mısraya âyetin bir kısmını iktibas ettiği de görülmüştür:

'Alâmet **"mâ rameyte iz rameyteh"**

Şeref aşhâb u ehl-i beyteh (ZÜBDETÜ'T-TEVÂRİH 2003: 224)

Tolaşmış boynuna şıkmış boğazın

Hased boynunda **"habl u min meseddür"** (CİHAD-NÂME 24,958 vr. 48b)

Sâfi Efendi, *Zübdetü't-Tevârih*'te Enfâl Süresi'nde geçen "...attığın zaman da sen atmadın..." (KUR'AN YOLU MEALİ 2014: 178) mealindeki âyete yer vermiştir. *Cihad-nâme*'nin müellifi Sâfi de Tebbet süresini nazmına yerleştirmiştir. Âyetlerin mısraların içine vezne ve konu bütünlüğüne uygun olarak alınması Sâfi'nin aynı zamanda iyi bir şair olduğunu da göstermiştir. Bu uygulama hem *Zübdetü't-Tevârih*'te hem de *Cihad-nâme*'de kullanılmıştır. "Hasedden boynuna bükülmüş liften ip dolanmış" anlamını Tebbet Süresi'nden alınan

⁶ "Mü'minler ancak kardeşdir..." Hucurât, 49/10 (Kur'an Yolu Meali 2014: 515).

⁷ Hadis-i Şerîf kaynakta şöyle geçmektedir: "El-fitnetü nâ'imetün le'anallâhu men eykazahâ" (Aclûnî 1351: 56)

“Boynunda da ipten bükülmüş bir halat bulunacak” (KUR’AN YOLU MEALİ 2014: 603) âyeti tamamlamıştır. Bu ortak özellik her iki eserin müellifinin aynı Sâfi olduğunu ispatlamaktadır.

Zübdetü’t-Tevarîh ile *Cihad-nâme* arasındaki ortak hususlardan bir diğeri ise her iki eserdeki tasvirlerin ağır bir dille yazılmış olmasıdır. Süslü ve abartılı tasvirler nesirde ve nazımda kendisini göstermiştir. *Cihad-nâme*’de olayların hikâye edilme kısımlarında kısmen azalan mübalağalı tasvirler eserin diğer kısımlarında aynen devam etmiştir. Özellikle bölüm başlıklarından sonra ağır tasvirlerle yer verilmiştir. Sâfi Mustafa Efendi, *Zübdetü’t-Tevarîh*’te yer yer tasvirleri sadeleştirse de çoğu zaman mübalağalı betimlemelerine devam etmiş, bir kayığı bile oldukça süslü ifadelerle kaleme almıştır. “(...) ejder-hâ-peyker, ğazanfer-fer, sîmürg-şifat, ‘uqâb-heybet, şîr-şûret, pelenk-sîret olan kayık-ı fâiklerine ki, rû-yı deryâda kanat açsa hevâda tayerân iden ân iden tıyûr añâ hem-pâ olamaz. Ve şahın-i bahırde ayak şalsa şeş-pây-ı bahrî anuñ peyine irimez. Derûn-i deryâda ecnâs-ı nev’-i semek añâ çignenüp gezer. Ve rû-yı hevâda şehâb-ı felek ardına düşüp yeler.” (ZÜBDETÜ’T-TEVÂRİH 2003: XXXII). Aynı şekilde *Cihad-nâme*’de de bir bahar gününün anlatımı ağır bir dille yapılmıştır. Betimleme olayın hikâye edilmesine kadar devam etmiştir. Betimlemenin içerisine müellif, âyet-i kerîmeyi de yerleştirerek nesrinin inşasındaki süslü anlatımını kuvvetlendirmiştir. “Çünkü fâlik’ül-eşbâh şeb-tîreden şabâh-ı rüşen necâh ızhâr itdüğü i’câzî ketm-i ‘adem-i hazândan şahrâ-yı vücûd-i cihâna bahar-ı kâfile-salâr ezhâr ile fevc fevc zîb u fer her seng-dil hâcer ü mederden bed-ter olanlara yuhyî’l-arđa ba’de mevthâdan kabr u ba’s ‘alâmet-i kıyametden nümû-dâr olup sipâh-ı giyâh ayağ üzere (...)” (vr. 24a/24b)

Mustafa Sâfi Efendi’nin mesleği imamlıktır. İbrahim Hakkı Çuhadar *Zübdetü’t-Tevarîh*’te, Sâfi’nin imam olması nedeniyle onun dîni hüviyet taşıyan her şeye özel bir ilgi gösterdiğini zikretmiştir. Bu nedendir ki Sâfi eserinde, Kâbe’nin tamirine gösterilen hassasiyeti ve mukaddes yerlere verilen önemi ifade etmiştir (ZÜBDETÜ’T-TEVÂRİH 2003: LV). *Cihad-nâme*’de de müellif, eserin başından itibaren padişaha, *Cihad-nâme*’nin kaynağı olan Hayreddin Paşa’nın gazalarının anlatıldığı eserin müellifine ve Hayrettin Paşa’ya yaptığı dualara yer vermiştir. Sâfi, eserinde özellikle herhangi bir yer fethedildiğinde orada ezan okunmasına, Hayrettin Paşa’nın bir gazaya çıkmadan önce hâcet namazı kılmasına ve dua etmesine, Barbaros’un rüyasında sık sık Peygamber Efendimiz’i görmesine özellikle değinmiştir. Her iki eserde de âyet-i kerîmelerin ve hadis-i şeriflerin sıkça kullanılması ve konuya uygun şekilde esere eklenmesi müellifin dîni bilgisinin kuvvetli olduğunu göstermiştir. Eserlerdeki bu ortak özellik de *Cihad-nâme*’nin müellifinin Mustafa Sâfi Efendi olduğunu göstermektedir.

Mustafa Sâfi Efendi, Makedonya’nın Kesriye kasabası yakınlarında bulunan Horpişte nahiyesinde doğmuştur. Medrese tahsili alan Sâfi Efendi, Kâtîp-zâde Zeyni Efendi’nin mülâzımı olmuştur. Kanije’nin fethiyle sonuçlanan seferde alınan bir kale camiye çevrildikten sonra Sâfi, bu camide Cuma namazı kıldırması ve hutbe okumuştur. Seferden döndükten sonra Bursa’da bir süre ikamet eden Sâfi (KÜTÜKOĞLU 2008: 35/471), daha sonra Cerrah Mehmed Paşa’nın İstanbul’da yaptırdığı Cerrah Mehmed Paşa Camii’ne (M. 1593-1594) H. 1010’da (M. 1601) imam olmuştur (ATÂİ, 1989: 589). Cerrah Mehmed Paşa ise III. Murad’ın hükümdarlığı döneminde beylerbeyliği ve vezirlik görevlerinde bulunmuştur (HALAÇOĞLU 1993: 7/415). Uzun müddet III. Murad’ın hizmetinde bulunan Cerrah Mehmed Paşa, Sâfi Efendi’yi henüz I. Ahmed’in imamı olmadan yaptırdığı caminin imamlığına getirmiştir. Sâfi Efendi, III. Murad döneminde kendisini devlet erkânına tanıttığı için olmalı ki Cerrah Mehmed Paşa, onu yaptırdığı caminin imamlığına uygun görmüştür. Ayrıca M. 4 Ocak 1609’da Sultan Ahmed Câmii’nin temel atma merasiminde Sâfi Efendi’nin ulemâların arasına katılmamış olması padişah I. Ahmet’in dikkatini çekmiştir. Sultan, bu durumun sebebini sorduğunda orada bulunan havas, “III. Murad’ın imamı gibi, ilmî bir pâye olsa o da ulemâ meclisine girerdi” demişlerdir. Bunun üzerine I. Ahmed Sâfi Efendi’ye Edirne kadılığı pâyesi tekaüdlüğünü vermiştir (KÜTÜKOĞLU 1994: 18). Padişahın etrafında bulunan havassın Sâfi Efendi’nin durumunu III. Murad ile ilişkilendirmesi akıllara onun bu dönemde devlet erkânınca tanınmış bir şahsiyet olabileceği ihtimalini getirmiş ve onun tanınmasında III. Murad döneminde *Cihad-nâme* adlı eser sayesinde ilmi bir pâye aldığı fikrini oluşturmuştur.

Sonuç

XVI. yüzyıl fetih-nâmeleri içerisinde tercüme bir fetih-nâme özelliği taşıyan ve Hayrettin Paşa'nın gazalarını anlatan *Cihad-nâme*'nin müellifi olarak kaynaklarda I. Ahmed'in imamı ve *Zübdetü't-Tevarih*'in yazarı Sâfi Mustafa Efendi olabileceği ifade edilmiştir. Bu nedenle çalışmamızda, *Zübdetü't-Tevarih* ile *Cihad-nâme* dil ve üslup bakımından mukayese edilmiştir.

Zübdetü't-tevarih ile *Cihad-nâme*'nin mensur ve manzum kısımlarında âyet ve hadislerle yer verilerek aynı üslubun kullanılması her iki eserin de yazarının aynı şahıs olduğunu ispat etmektedir. Sâfi Mustafa Efendi'nin III. Murad ve I. Ahmed dönemlerinde yer alan devlet erkânı tarafından tanınması da *Cihad-nâme*'nin müellifinin I. Ahmed'in imamı Sâfi Mustafa Efendi olduğunu göstermektedir.

Kaynaklar

- ABERDEN, L. 1888. *Cihad-nâme*, Catalogue of the Turkish Manuscripts in the British Museum, Londra.
- ACLÛNÎ, H. 1351. Keşfü'l-Hafâ, 1817 numaralı hadis, Mektebetü'l-Kudsî, C. II, Beyrut.
- AHDÎ VE GÜLŞEN-İ ŞU'ARÂSÎ, (2005), Haz. Süleyman Solmaz, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- AHISKALI, R. 2010. "Tahvil", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), Türk Diyanet Vakfı, C. 39, İstanbul.
- AKSOY, H. 1995. "Fetihnâme", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C. 12, İstanbul.
- ATÂÎ, NEV'İZÂDE. 1989. Şakaik-i Nu'maniye ve Zeyilleri, Haz. Abdülkadir Özcan, Çağrı Yayınları, C. II, İstanbul.
- BABİNGER, F. 1992. Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- BURSALI MEHMED TAHİR BEY. 1975. Osmanlı Müellifleri, Meral Yayınevi, C. III, İstanbul.
- CANAN, İ. 1993. Kütüb-i Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi, Akçağ Yayınları, C. XVII, Ankara.
- CANIM, R. 2016. Divan Edebiyatında Türler, Grafiker Yayınları, Ankara.
- ERGUN, S. N. 2017. Bektaşî Şairleri ve Nefesleri, Çolpan Kitap, Ankara.
- HALAÇOĞLU, Y. 1993. "Cerrah Mehmed Paşa", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C. VII, İstanbul.
- İPEKTEN, H. (vd.). 1988. Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- KÂF-ZÂDE FÂ'İZİ'NİN ZÜBDETÜ'L-EŞ'ÂR'I, 1997. Haz. Bekir Kayabaşı, İnönü Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Malatya.
- KUR'AN YOLU MEALİ, 2014. Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara.
- KÜTÜKOĞLU, B. 1994. Vekayi'nüvis Makaleler, İstanbul Fetih Cemiyeti, İstanbul.
- KÜTÜKOĞLU, B. 2008. "Sâfi Mustafa Efendi", Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA), Türk Diyanet Vakfı, C. XXXV, İstanbul.
- LEVEND, A. S. 2000. Gazavât-nâmeler ve Mihaloğlu Ali Bey'in Gazavât-nâmesi, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- MUSTAFA SÂFÎ VE VESİLETÜ'L-VUSÛL İLÂ MABBETİ'R-RESÛL ADLI RİSALESİ, 1993. Haz. İbrahim Hakkı İnal, Marmara Üniversitesi İslam Medeniyeti ve Sosyal Bilimler Anabilim Dalı, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul.
- MUSTAFA SÂFÎ'NİN ZÜBDETÜ'T-TEVÂRİH'i, 2003. Haz. İbrahim Hakkı Çuhadar, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

- ÖZMEN, İ. 1998. Alevi-Bektaşî Şiirleri Antolojisi, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, C. II, Ankara.
- PAKALIN, M. Z. 2004. "Fetihnâme", Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, MEB Yayınları, C. 1, İstanbul.
- RIYÂZÎ MUHAMMED EFENDİ. 2017. Riyâzü'ş-şuara, Haz. Namık Açıkgoz, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara.
- SÂFÎ, Cihad-nâme, Rieu, British Museum, Londra, No: 24,958.
- SEYYİD MURADÎ, Fetih-nâme-i Hayrettin Paşa, Topkapı Revan Kütüphanesi, No: 1291.
- SEYYİD MURADÎ, Gazavât-ı Hayrettin Paşa, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, No: 2639.
- SÜREYYA, M. 1996. Sicill-i Osmanî, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, C. V, İstanbul.
- TEZKİRE-İ SAFÂYÎ, 2005. Haz. Pervin Çapan, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- TEZKİRE-İ ŞU'ARÂ 'ARİF HİKMET, 2014. Haz. Sadık Erdem, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- TEZKİRE-İ ŞUARÂ-YI MEVLEVİYYE, (2000), Haz. İlhan Genç, AKM Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- TURAN, S., AKGÜL, A. (Kış 2012), Sâfi'nin Kerbela Mersiyesi Üzerine Bir Tahlil, Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Araştırma Dergisi, Yıl: 19, Sayı: 64, Ankara.
- TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANSİKLOPEDİSİ (TDEA), 1990. Dergâh Yayınları, C. VII, İstanbul.